

С. Рубінштейн виділив три категорії сміху: комічне, іронія та гумор. Комічне виникає внаслідок розуміння поняття невідповідності. Якщо сміх не відповідає певним критеріям, то він взагалі не вважається феноменом. Гумор поєднує сміх з симпатією, тому за недоліками завжди приховується щось позитивне і не потворне. Гумор приймає лише реалістичну сторону, але за реальністю розуміється те, що негативні сторони стають непомітними і не мають значення. Позитивізм штовхає недоліки вперед, тим самим маскуючи їх перевагами. Приймання світу таким, яким він є, з усіма його слабкостями та брехнею. Іронія є єдністю, з якої виникає гумор. Вона пояснює недосконалість світорозуміння, і створює піднесений ідеал. Без почуття ідеальності, за С. Рубінштейном, комічного взагалі не існує [4, 345].

Комічне відкриває людині одну із найважливіших сторін істини – почуття довершеності й ідеального початку. Сміх розкриває в сфері підсвідомості два контексту, які не можуть існувати один без одного. Не дивлячись на його важливість в сфері науки, комічне являє собою певну філософську концепцію, яка посідає значне місце в вивченні цього досить незвичного явища.

Природа сміху дозволяє використовувати його в житті з різних сторін та у будь-якому вигляді. Сміх певною мірою виховує соціум, незалежно від того, якого віку людина, яка в неї професія, і до якої соціальної групи вона належить. В будь-якій ситуації людині необхідне комічне, адже якщо людина сміється, це означає, що життя має сенс.

Звичайно, теорії кожного вченого включають в себе певні риси природи сміху. Але, вивчаючи їх теорії та властивості, варто розуміти, що навіть на сучасному етапі механізми природи комічного є важкими для розуміння та сприйняття, а єдиної теорії, яка могла б розкрити повну характеристику сміху, яка б широко та досконало пояснювала б його природу, існування та місце в свідомості, поки що не існує.

Література

1. Апресян Р.Г. Этическая проблематика в “Опыте о человеческом разумении” Дж. Локка // Историко-философский ежегодник 2006. – М.: “Наука”, 2006. – 160 с.
2. Аристотель. Об искусстве поэзии. – М., 1983. – 184 с.
3. Галушко К.Ю. Спенсер Герберт // Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. – К.: Наук. думка, 2012. – Т. 9: Прил. – 745 с.
4. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб: Издательство “Питер”, 2000. – 712 с.
5. Чанышев А.Н. Курс лекций по древней философии / А.Н. Чанышев // Учеб. пособие для филос. фак. и отделений ун-тов. – М.: “Высш. школа”, 1981. – 236 с.

Федько О. Ю.,
здобувач,

Запорізький державний медичний університет

ФУНКЦІОНУВАННЯ НАРОДНОЇ СМІХОВОЇ КУЛЬТУРИ У РОМАНІ Л. ГОРЛАЧА “МАМАЙ”

Однією з основних рис української ментальності можна назвати життєствердне і добродушне почуття гумору, а також здатність до самоіронії, що не могло не відобразитися у народній творчості, традиціях, а згодом і в літературі. Мета цієї розвідки – простежити функціонування народної сміхової стихії у романі Л. Горлача “Мамай”.

Природа сміху і сміхова культура стали предметом дослідження таких науковців, як М. Бахтін, С. Бушак, Д. Ліхачев, Л. Панкова, О. Родний, Р. Семків та багато інших. Таке зацікавлення цим феноменом пов'язане із його архаїчною основою: сміх “є однією з антропологічних констант існування людини; він супроводжує людство протягом усієї історії його

існування...” [6, 6]. Сміх стає причиною переоцінки життєвих явищ, формування нових поглядів та цінностей, тобто сміхова стихія наділена не тільки деструктивною, а й вітальною силою, адже у процесі критики і заперечення існуючої реальності постає новий світ. Карнавальному сміху, за М. Бахтіним, притаманні такі риси як всенародність, універсальність, амбівалентність [1, 17]. Сміхова стихія охоплює кожного індивіда, навіть той, хто сміється, не залишається осторонь, це і сміх над самим собою, над усіма сферами життя.

Функціонування сміхової стихії у романі Л. Горлача “Мамай” амбівалентне. З одного боку, сміх виступає засобом викриття неправди, формою протесту проти існуючого ладу. З давніх часів привілей прямо говорити правду був дарований блаженним і блазням (подібна функція скомороха в поемі “Ніч у Вишгороді”). Викривальна сила комічного відіграє важливу роль у формуванні образів Ціперовича, Бабая і його охоронців, цариці Катерини тощо. Так, письменник у дусі “Сну” Т. Шевченка показує царицю Російської імперії виключно крізь призму їдкої іронії та сарказму, що синтезує комічне й трагічне, показовою є реакція козака на наказ зіграти їй на потіху щось веселе: *“Чого б і ні? Цариця заслужила. / ... Он скільки наших трупом положила, / а скільки ще в неволі переб’є”* [3, 57].

З іншого боку, весь текст пронизує вітальна сила сміху, сама нарація у романі є вираженням бурлескного світобачення. Вибір письменником такого стилю оповіді був зумовлений кількома чинниками. По-перше, услід за М. Поповичем, можна простежити вияви сміхової культури у козацькому середовищі, адже у легендах про обряд ініціації, вибори кошового простежуються карнавальні елементи. Сміх супроводжував козака і у повсякденному житті: “Наші запорожці були народ веселий, сказано – вольний: любили і жарти, і сміхи” [7, 235] (варто хоча б згадати текст листа до турецького султана, що дійшов до наших часів), можна відзначити схильність козаків до самоіронії: “у нас в Січі такий був звичай: дратують чоловіка, поки сам з себе не стане кепкувати, от тоді вже розумний!” [7, 236]. Сміх був способом сказати неприховану правду і водночас засобом створення вітального, життєствердного настрою. На думку М. Поповича саме така атмосфера сміху, самоіронії, “демонстративна безтурботність козака-запорожця символізувала абсолютну свободу, яка була основою існування Січі” [5, 168].

По-друге, така концепція впливає зі специфіки образу Мамай в українській культурі і його генези у низовому бароко, яке формувалося у тісному зв’язку з народним світоглядом і широко використовувало засоби комічного. Як стверджує С. Бушак, “занурення в текст на картині дозволяє простежити цілий ряд проявів сміхового діапазону (від гумору – до сатири і від веселощів – до трагізму), які контрастно взаємодіють із пластичним зображенням козака (серйозним, відсторонено-ліричним, а то й елегійно-епічним)” [2, 74].

По-третє, “комізм завжди пов’язаний з рефлексією, а якісний зміст комічної рефлексії завжди історичний” [4, 16], тому викривальний сміх над помилками й гріхами українських ватажків, слабкостями, недоліками звичайних людей настановляє на роздуми над історією і сьогоденням, надає твору історіософський характер.

По-четверте, поєднання у тексті пафосних та бурлескних елементів поживає оповідь, полегшує сприймання її читачем, адже “Сміх як “форма близького бачення” (М. М. Бахтін) згортає дистанцію між ідеальним та реальним, робить далекий предмет більш близьким” [6, 7]. Письменник не ставить за мету відобразити реальні факти, йдеться про легендарний образ (традиція введення якого до літературних творів бере початок з роману О. Ільченка), образ козака-характерника, уособлення українського духу. Тому під маскою сміху Л. Горлач влітає в оповідь гіперболізовані, гротескні й невірогідні елементи (розмова Мамай із Богом на сьомий день творіння, зустріч з Ісусом тощо) як складові міфотворення. “Сміховий початок і карнавальне світовідчуття, що лежать в основі гротеску, звільнюють людську свідомість, думку і уяву для нових можливостей” [1, 58]. Це дозволяє ввести до тексту чарівні та надзвичайні елементи, зобразити Бога як людиноподібну істоту (*“І замислився Бог, набурмосивши брови. / Видно, й справді ухоркався, творячи світ”* [3, 21]), наблизити образ Абсолюту до звичайних смертних, зробити його більш зрозумілим і водночас покласти на людей відповідальність за власний добробут (заповідь Бога берегти даровані ним блага). Згідно з народними уявленнями представлений шлях до раю як

драбина у небо (“– А по драбині, по драбині, / себе, нетяго, сам сідлай / та батогом смали по спині – / отак і попадеш у рай” [3, 109]) як метафора постійного самовдосконалення і прагнення досягти ідеалу. Услід за народною традицією (обробленою і М. Гоголем) мандрівка в пекло відбувається на спині чорта, якого вдалося обдурити Мамаю. Хитрість та кмітливість козаків часто оспівувалась у легендах і переказах завдяки протистоянню нечистій силі. Цікавим є той факт, що у потойбіччя козак потрапляє після бенкету з участю чортів – тобто з “відкритою” до неможливого свідомістю. Бурлескний характер оповіді дозволяє ставитися до власних помилок з іронією (“Казав я в Переяславі Богдану... / Так не послухав, підписався сп’яну [3, 47]); зняти напругу і пафосність моменту (“Далі я заспівав про червону калину, ... / про знедолену матір та вірну дівчину, / про коня й козака, огірки та город” [3, 22]) і водночас викликати гордість за свій народ (“На “ти” були ми з Римом та Єгиптом...” [3, 33]), привернути увагу до багатства народної культури, сміхової зокрема.

Отже, народна сміхова культура знайшла потужне втілення у романі Л. Горлача “Мамай” і як засіб викриття недоліків та вад українців, і як життєствердна стихія. Зумовлена зв’язком образу Мамаю із низовим бароко, сприяла процесу авторського міфотворення, пожвавила оповідь і позбавила її зайвого пафосу, завдяки засобам комічного увиразнила образи персонажів (завдяки їх наближенню до простих людей або висміюванню). Функціонування сміху в романі пов’язане з граничними категоріями “життя-смерть-безсмертя”, вітальністю, сакральністю й профанністю, національним міфотворенням.

Література

1. Бахтин М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура Средневековья и Ренессанса / М. Бахтин. – 2-е изд. – М. : Художественная литература, 1990. – 543 с.
2. Бушак С. Сміхова культура українського народу у творах “Козак Мамай” та “Запорожцях” Іллі Рєпіна / С. Бушак // Скарбниця української культури : Зб. наук. пр. – Чернігів, 2002. – Вип. 3. – С. 72–79.
3. Горlach Л. Мамай / Л. Горlach // Горlach Л. Мамай. Мазепа : Історичні романи у віршах / Л. Горlach. – К : Ярославів Вал, 2010. – С. 7–142.
4. Панкова Л. Сміхова культура України в контексті сучасних трансформаційних процесів : автореф. дис. на здобуття наук. ст. канд. філософ. наук / Л. Панкова. – Харків : Наукова думка, 2008. – 31 с.
5. Попович М. Нарис історії культури України / М. Попович. – К. : «АртЕк», 1998. – 728 с.
6. Родный О. Мифопоэтические универсалии европейской смеховой культуры / О. Родный // Від бароко до постмодернізму. – 2014. – Вип. 18. – С. 4–9.
7. Стороженко О. Твори в двох томах / О. Стороженко. – Т.1.– К. : Держ. вид-во худ. літ-ри, 1957. – 438 с.

Чернюк С. Л.,

кандидат філологічних наук,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ПОЛІТИЧНИЙ ГУМОР “ЛІВИХ” ПИСЬМЕННИКІВ-ЖУРНАЛІСТІВ: “ПЕРЕЦЬ”, “SZPIŁKI” Й “СТЪРШЕЛ”

Сучасна англомовна “Енциклопедія гуморознавства” Сальваторе Аттардо, нараховує 1000 сторінок і містить 335 статей – зрозуміло, наскільки неосяжний теоретичний аспект гуморознавства, враховуючи й розмежування чи не розмежування з категоріями комічне, сміх і сатира (сатиричне). Оскільки йдеться про ЗМІ, то гумор розглядається в цьому дослідженні як частина організованої соціальної комунікації з передбаченою сміховою реакцією на політичні проблеми, а письменницька діяльність дозволяє припустити наявність комічного як естетичного в такій комунікації. Політична